

E.H.T. TOXOPEUS

Een Heer uit Breda

H.J.L. Vonhoff

Ineens is hij er. Niet vollediger kan de aanvang van de landelijke politieke carrière van Mr. Edzo Hendrik Toxopeus worden omschreven.

De verwachtingen zijn voor de vvd bij de verkiezingen in 1956 niet al te hoog gespannen. De coalitie, waarvan pvda en kvp de kern vormen sinds de Tweede Wereldoorlog, staat onder grote spanning. Dat heeft bij die verkiezingen op de kiezers een aanzuigende werking naar deze beide grote partijen. Romme of Drees is de keuze. Oud omschrijft de verhouding van de coalitiepartners als: 'Van mekaar meugen ze niet, bij elkaar deugen ze niet'. Daarom voorspelt hij dat het, nadat de stembus heeft gesproken, Romme en Drees zal zijn. Toch is de kandidaatstelling interessant, omdat de Tweede Kamer zal worden uitgebreid van 100 naar 150 leden. Er is dus in elk geval ruimte.

Gedoodverfd kandidaat voor één van die nieuwe zetels lijkt mr. B.W. Kranenburg te zijn. Hij is zeer actief en staat gemiddeld redelijk hoog gekandideerd. Op de vergadering van de verkiezingsraad, die als altijd met krachtige hand door Oud wordt voorgezeten, leest deze tot verbijstering van de daar vergaderden een brief van Kranenburg voor, die daarin te kennen geeft niet onder een vrouw te willen worden gekandideerd. Dringend wordt aan Oud gevraagd of hij deze brief zelf ter tafel brengt om de kandidatuur van Kranenburg te beschadigen, maar Oud geeft te kennen dat hij zulks op uitdrukkelijk verzoek van de briefschrijver doet. Dat betekent het einde van diens kansen op een plaats op de lijst.

De normale procedure is dan de opschuiving van de overige op de conceptlijst geplaatste kandidaten. De regionale propagandist van de vvd voor Brabant, F.J. Melzer, staat dan op en zegt dat, nu er toch onverwacht een gat in het voorstel van het hoofdbestuur en de afdelingen is ontstaan, het stimulerend zou zijn als Brabant – waar de vvd zich net een beetje begint te ontwikkelen – een kandidaat zou mogen stellen. Temeer, omdat hij een kansrijke kandidaat kan voorstellen, namelijk een charmante advocaat die al sinds 1949 aardig werk doet in de gemeenteraad van Breda: Mr. Toxopeus.

Melzer is een figuur die altijd weinig weerstand wekt en niemand kende Toxopeus, zodat hij zonder slag of stoot zeer verrassend door de verkiezingsraad conform dit voorstel op de aanbeveling wordt geplaatst. Zo komt Toxo-

peus op een verkiesbare plaats op de lijst voor de Tweede Kamer.

Wie is Mr. E.H. Toxopeus? Dat vraagt de vvd zich dan in allerlei geleidingen eveneens af. Een aantal gegevens, min of meer afleidbaar uit de burgerlijke stand. Een domineeszoon, in 1918 weliswaar te Amersfoort geboren, maar sinds zijn tweede jaar in Breda opgegroeid en gevoelsmatig zeer met het Brabantse verbonden. In Utrecht afgestudeerd in de rechten, onder andere via een speciale opleiding die voor gedemobiliseerden uit de meidagen van 1940 is ingesteld. Gehuwd met een meisje dat hij op de lagere school al heeft leren kennen, Henriëtta Alberta Ufkes, en met wie hij een hecht team vormt. 'Het klinkt misschien lorrig, maar we zijn het bijna altijd eens'¹.

Traditioneel ingesteld, tegelijkertijd vlot en modern overkomend. Zeer zorgvuldig en weloverwogen. Onvriendelijk zal de parlementaire journalist Henri Faas dat ooit omschrijven als 'de bewegeneid van de tennisbaan, burgermans fatsoen'². Dat wordt al snel duidelijk. Wat de liberalen in Toxopeus als onberispelijk en gemanierd waarden, wordt hem door tegenstanders nagedragen als niet helemaal echt en slim, zoniet sluw. 'De slimme advocaat uit Breda' is een omschrijving die hem nog lang zal vergezellen³.

Een bewijs voor de oppervlakkigheid van oordelen van mensen in de politiek, want Toxopeus is in zijn opstelling veel consequenter en betrouwbaarder dan zijn critici willen doen geloven. Hij is wel een scherpe, situatiebewuste en waar nodig alert reagerende politicus. Waar nodig, want hij selecteert zijn inspanningen even zorgvuldig als zijn persoonlijkheid overkomt. Dat levert hem wel eens het verwijt op dat hij lui is, maar op zeer cruciale ogenblikken is hij terdege actief. Wat dat betreft voldoet de domineeszoon aan een bijbelse norm: 'Beter is een handvol rust dan beide vuisten vol zwoegen en het najagen van de wind'⁴.

De waardering voor zijn persoon neemt echter toe, vooral in de kringen van andersdenkenden, hetgeen uiteindelijk zeker mede leidt tot zijn benoeming tot minister van Staat in 1985. Die ontmoet algemene instemming. Maar voorlopig is hij als grote onbekende de landelijke politiek binnengetroden. Hij profiteert daarbij van het feit dat de Tweede Kamer wordt uitgebreid van 100 naar 150 zetels. De vvd handhaaft zich aanvankelijk met negen zetels, maar nu is er ruimte voor vier nieuwelingen, waarvan Toxopeus er één is.

Als Kamerlid wordt hem als eerste belangrijke onderwerp de volkshuisvesting toevertrouwd. Het is voor hem een onbekend terrein. Ritmeester, die voordien dit onderwerp heeft behandeld, voelt er niet zo veel affiniteit voor en is blij er af te zijn. Wanneer Toxopeus voor het eerst een Kamerspeech voorbereidt, geeft hij die aan Ritmeester ter inzage met het verzoek om dit stuk kritisch door te lezen en aanmerkingen te maken. Toxopeus krijgt het inderdaad gewetensvol gecorrigeerd terug, vol met rode verbeteringen. Bij nadere bestudering blijkt echter dat Ritmeester zich heeft beperkt tot het

omzetten van de spelling Marchant, die Toxopeus gebruikt, in de spelling De Vries en Te Winkel, met dubbele o's en met de sch op de plaats waar de simpele s zijn intrede heeft gedaan.

Toxopeus begrijpt nu dat Kamerleden hun eigen wegen moeten zoeken. Dat past volledig in de wijze waarop Oud de fractie leidt. Hij bemoeit zich niet met wat er gezegd wordt zolang het goed gaat. Zit een Kamerlid in de knel, dan schiet Oud te hulp. Maakt een Kamerlid fouten, dan is Oud binnenskamers een zeer ongemakkelijk heer. In die 'krikkele situaties' geraakt Toxopeus niet.

In zijn maidenspeech doet Toxopeus een aantal opmerkelijke uitspraken over de woningbouwpolitiek. Hij voorspelt eind 1956 tenminste nog vijftien jaar lang woningnood. 'Als het niet anders kan zal het wel moeten, maar het kan wel anders'. Voorts komt hij in dit debat op tegen de door de minister voorgestane huurblokkering. In plaats daarvan bepleit hij een systeem van geleidelijke huurverhogingen. Het systeem dat later inderdaad gevolgd gaat worden.

Toxopeus heeft goed gezien dat de huurwet met zijn blokkeringsregelingen moeilijkheden tussen de coalitie-partners zal veroorzaken. Het is overigens maar één van de twistpunten, want de verhoudingen in het vierde kabinet-Drees zijn slecht en worden voortdurend slechter.

Toxopeus beproeft om bij amendement te bereiken dat een onderwijzeres niet kan worden ontslagen op de enkele grond dat zij in het huwelijk treedt⁵. Dit amendement wordt onaanvaardbaar verklaard en verworpen. De indieners smaken echter het genoeg dat de pvdA verdeeld stemt. Het zijn zulke bijdragen aan de politieke ontwikkelingen die er al snel toe leiden, dat Toxopeus in de vvd de reputatie van een schrander en innemend Kamerlid te zijn verdient, zodat zijn ster begint te rijzen. In de vvd krijgt men oog voor zijn politieke feeling.

De kabinetsformatie van 1959 brengt hem opeens als minister van Binnenlandse Zaken in het Kabinet. Het is, zoals zo vaak, een formatie met wisselende kansen. Eerst wordt Toxopeus geconsulteerd, daarna ziet het er naar uit dat niet hij maar Witteveen minister zal worden. Maar in de laatste fase van de Kabinetsformatie rolt Toxopeus er dan toch nog onverwacht in, zodat Witteveen naast het Kabinet komt te staan.

Toxopeus begint met het inhalen van de achterstand die de vvd heeft opgelopen bij de toedeling van bestuursposten, ondanks gemopper in de kring van de protestantse partijen, waar men zich afvraagt of volgens hem 'burgemeesters van het goede hout alleen maar gesneden (schijnen) te kunnen worden uit liberaal hout'⁶. Een opvallende benoeming vindt plaats als Geertsema in Wassenaar aantreedt als burgemeester en dat ambt combineert met het Tweede-Kamerlidmaatschap.

In het dan ook al moeilijke ambtenarenvraagstuk weet Toxopeus op een

tactische wijze zowel de denivellering als de welvaartsvastheid van de pensioenen en een trendbeleid in de salarissen tot stand te brengen. De ambtenaren die aanvankelijk actie voeren onder de leuze *Toxo pay us*, komen tot de plezierige ontdekking dat dit inderdaad gebeurt. Hij slaagt erin om dit te bereiken, doordat hij in het Kabinet op subtiële wijze samenwerkt met de minister van Sociale Zaken, Veldkamp, die voor de realisatie van zijn beleid de steun van Toxopeus op zijn beurt niet kan missen.

De denivellering die Toxopeus tot stand brengt, stuit aanvankelijk op een kritische meerderheid van ambtenarenbonden en in de Tweede Kamer op een tegenstribbelende meerderheid van socialistische en een groot deel van de confessionele partijen. Toxopeus houdt voet bij stuk en weigert zich opnieuw naar de onderhandelingstafel te laten sturen. Tegelijkertijd verklaart hij zich bereid om de bonden op hun verzoek te ontmoeten, waardoor hij de KVP in grote meerderheid achter zich weet te krijgen en zijn begroting 1962, waarin dit beleid is vastgelegd, in veilige haven weet te loodsen⁷.

Een moeilijk probleem is het Nieuw-Guinea-vraagstuk. Staatssecretaris Bot van Binnenlandse Zaken draagt de eerste rechtstreekse bestuursverantwoordelijkheid, maar vanzelfsprekend is de minister van Binnenlandse Zaken zelf medegeïnvolveerd en geïnteresseerd. De minister van Buitenlandse Zaken (Luns) en de minister van Defensie (Ir. Visser) en diens staatssecretaris van Marine (De Jong) behartigen de buitenlandse en veiligheidsaspecten. Het Kabinet is allerminst eenstemmig. De Quay weet echter op tactische wijze breuken in het Kabinet over dit onderwerp te voorkomen⁸.

Toxopeus wordt bij deze kwestie mateloos geïrriteerd door het optreden van Robert Kennedy, die een rondreis door de wereld maakt op verzoek van zijn broer, de Amerikaanse president John F. Kennedy. Hij vindt hem onbeschoft en zowel onervaren als zonder begrip voor de Nederlandse verhoudingen. Vele malen zal hij getuigen van die opvatting over deze jongere broer van de president. Het is een van de weinige keren dat hij iemand midden in een gesprek laat zitten. Zeker na een officieel diner, zoals dat gebeurt op de avond van 25 februari 1962.

De houding van Kennedy tijdens dit bezoek op 25 en 26 februari is kenmerkend voor die van de VS, maar in het algemeen van de positie die de gehele internationale wereld gaat innemen. De Nederlandse situatie wordt onhoudbaar. Toxopeus betreurt dit ten zeerste, omdat hij er wezenlijk van overtuigd is dat de belangen van de Papoea's door de overgave aan Indonesië ernstig worden geschaad. Daarom houdt hij ook tot het uiterste vol om dit verloop te keren. Het baat niet, op 16 augustus 1962 valt het doek als in het VN-hoofdkwartier in New York een afdwongen verdrag met Indonesië wordt getekend.

In zijn optreden wordt Toxopeus gekenmerkt door zeer precieze opvattingen. 'Wie iets niet goed doet, handelt lorrig' is een kenmerkende opvatting.

Daarom zet hij op het gebied van de Bescherming Bevolking een voorlichtingscampagne op om de bevolking in te lichten hoe te handelen bij een aanval met een atoombom en welke voorzorgsmaatregelen al terstond getroffen dienen te worden. Er is veel kritiek op de huis-aan-huis verspreide brochure, maar Toxopeus acht die onzakelijk en onjuist. Wat gebeuren kan om het aantal slachtoffers te beperken moet worden aangepakt, is zijn vaste overtuiging. Daar is hij niet van af te brengen.

Zeer veel aandacht trekt Toxopeus' opvatting over sterke randgemeenten. Zo bevordert hij de ontwikkeling van Zoetermeer in de Haagse agglomeratie. Op die basis stimuleert hij het overleg tussen Den Haag en de randgemeenten van die stad met de gemeente Zoetermeer.

In Amsterdam gaat die vlieger niet op. Die ideeën die Toxopeus in een brief van 8 januari 1962 aan de betreffende gemeente uiteenzet, wekken in Amsterdam grote verontwaardiging. Op 10 januari reageert burgemeester Van Hall fel in zijn nieuwjaarsrede in de gemeenteraad. Het plan 'tast de toekomstige levensvoorwaarden van honderdduizenden Amsterdammers in de kiem aan'. Het is het begin van een felle strijd die eerst in een volgende kabinetsperiode zal worden beslecht ten gunste van een sterke Amsterdamse lobby in de beide Kamers der Staten-Generaal. De ontwikkeling van de Bijlmermeer als woongebied zal niet velen de blijvende overtuiging hebben geschonken dat die uitkomst uiteindelijk de beste is geweest. Bij de opvolging van Oud door Toxopeus speelt deze kwestie nog een kleine, niet beslissende rol.

Het ministerschap heeft Toxopeus' aanzien vergroot. Het is daarom niet verbazingwekkend, dat de vvd een beroep op hem doet de lijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen 1963 aan te voeren als Korthals niet beschikbaar is. Toxopeus aarzelt of hij dit karwei op zich zal nemen. In ieder geval stelt hij een aantal stevige voorwaarden. Zo laat hij een Amsterdamse delegatie uit het Amsterdamse dagelijks bestuur weten, dat hij niet van zins is om inzake de Bijlmermeer-problematiek om te gaan.

De vvd is bovendien uitermate onrustig en Toxopeus schat de hoeveelheid werk die op hem af zal komen als niet gering en hij vraagt zich openlijk af of dat nu allemaal wel zo aantrekkelijk is. Deze opstelling versterkt zijn positie in niet onbelangrijke mate en daarom neemt hij uiteindelijk het besluit om zich bereid te verklaren Oud als fractievoorzitter op te volgen, zij het onder het uitdrukkelijke beding dat hij beschikbaar is voor een eventueel volgend Kabinet. Hij heeft, alvorens tot die beslissing te komen, verschillende adviseurs geraadpleegd.

De verhouding tussen Korthals en de vvd wordt een zeer koele en afstandelijke. Het is de verdienste van Toxopeus dat daarin geleidelijk verbetering komt. Korthals is door hem tijdig geïnformeerd dat hij na diens weigering

van vele kanten is benaderd.

De stijl van de partij en de wijze van campagne voeren wijzigen zich sterk. Het zou niet terecht zijn dat alleen aan de persoonswisseling Oud-Toxopeus toe te schrijven. Het is wèl onmiskenbaar dat die opvolging samenvalt met een aantal gelijktijdige verschuivingen in de partij en een nog onder Oud voltooide ingrijpende reglementswijziging en herorganisatie. Dit zijn elkaar versterkende invloeden. Zo wordt het schrijven van programma's en manifesten niet langer eenmanswerk, al blijft de invloed van Toxopeus daarop nog wel groot en verricht hij daaraan nog veel persoonlijke schrijftarbeid. Het vergt daarbij wel eens de inspanning van het apparaat, inzonderheid van de landelijke organisator/propagandist Leen van Vlaardingen, om Toxopeus ertoe te brengen zijn 'huiswerk' te voltooien.

In de aanloop tot de verkiezingen van 1963 beproeft de CHU de kiesdeler te verhogen tot 1%. Door de uitbreiding van de beide Kamers is de kiesdeler met 1/3 verlaagd. Toxopeus wil daarvan niet horen. De evenredigheid komt naar zijn oordeel het best tot zijn recht als een partij die voldoende stemmen verwerkt om één volle zetel te bezetten, daartoe in de gelegenheid wordt gesteld. Van manipuleren om kleine partijen te benadelen is hij afkerig, al kan hij het verschijnsel kleine partijen allerminst waarderen.

Toxopeus laat zich in al deze zaken echter leiden door een groot gevoel voor procedures. Die bevorderen naar zijn oordeel een goede en eerlijke gang van zaken. Het stipt vasthouden aan de regels en afspraken is kenmerkend voor zijn stijl van leidinggeven. Het doortrekt ook zijn persoonlijk optreden. In onderhandelingen leidt dat tot een groeiend respect. Hij zal in de woelige jaren zestig die nu aanbreken vastheid bieden aan de vvd die, net als de overige politieke partijen, in onrustig vaarwater geraakt. Toxopeus treedt daarbij op zeer besliste wijze op, zonder dat dit tot groot gerucht aanleiding geeft. Zo roept hij Van Riel, die in de laatste periode van Oud veel aan gezag heeft ingeboet, binnenskamers stevig tot de orde als hij dat nodig oordeelt, zonder dat de buitenwacht daarvan veel gewaar wordt.

Geleidelijk verwerft hij zo eveneens gezag in de kring van de Liberale Internationale. De vvd is in dat gezelschap een grote partij en Toxopeus, die zeer fraai Frans spreekt en een vaste lijn houdt bij het beoordelen van buitenlandse vraagstukken, wordt in die kring in de komende jaren in toenemende mate de behoeder van dit gezelschap tegen lichtvaardige en modieuze standpunten inzake de Atlantische samenwerking, de defensie en de Europese samenwerking. Vooral op de Engelse jong-liberalen heeft hij het daarbij niet begrepen. Zij opereren naar zijn oordeel met de vrijblijvendheid van lieden die niet het risico lopen verantwoordelijkheid te moeten dragen. In september 1966 zal hij, als opvolger van de befaamde Italiaan Malegodi, het presidentschap gaan bekleden.

Aan de verkiezingscampagne 1963 neemt Oud, die dan nog partijvoorzit-

ter is, deel maar hij doet dat wel met de nodige terughoudendheid. De verkiezingsuitslag stemt tot gematigde tevredenheid in de vvd. Weliswaar zijn drie Kamerzetels verloren gegaan, maar op basis van de Provinciale Statenverkiezingen van 1962 was veel erger verwacht. De partij blijft onbedreigd de derde positie behouden.

De formatiebesprekingen zullen een demonstratie zijn van Toxopeus' kwaliteiten als onderhandelaar. De vvd, die wederom heeft aangekondigd niet met de pvda in één Kabinet te willen samenwerken, wordt desondanks toch uitgenodigd om commentaar te geven op een concept-programma voordat bepaald is of er gekozen wordt tussen pvda en vvd en zo ja, wie dan de begunstigde zal zijn.

Toxopeus weigert na een langdurige fractie-vergadering aan die procedure mee te werken. Hij heeft de situatie goed getaxeerd. Andermaal willen de confessionele partijen bij voorkeur met de vvd regeren. Formateur De Kort, die Romme als fractie-voorzitter van de kvv is opgevolgd, deelt Vondeling mager beargumenteerd mee dat hij de voorkeur aan de vvd geeft, ook al heeft die zijn vragen nog niet beantwoord. Vondeling reageert – niet onbegrijpelijk – geërgerd en constateert dat de bezwaren van De Kort voor een groot deel niet programmatisch zijn, terwijl het programma uitgangspunt voor de formatiegesprekken zou zijn⁹.

De Kort, die geen grote indruk maakt, slaagt er niet in om de formatieopdracht te volvoeren en wordt opgevolgd door Beel als informateur. Beel ontwerpt het Akkoord van Wassenaar, een uitgebreid stuk dat wel ruimte laat aan eigen verantwoordelijkheid voor Kamer en Kabinet. Beel bereidt de weg voor een formateur op knappe wijze voor. De slotonderhandelingen zullen door De Quay worden begeleid. Toxopeus moet hem echter mededelen dat de liberale Tweede Kamerfractie overwegende bezwaren heeft tegen een verlenging van diens ministerschap. Het is tenslotte de beoogde premier Marijnen die de formatie tot een goed einde brengt.

Toxopeus wordt beschouwd als diegene, die in deze hele onderhandelsperiode een zeer sterke en verstandige rol heeft gespeeld. Zijn terugkeer op het ministerie van Binnenlandse Zaken wordt ook buiten de liberale kring als een terechte bekroning van dit werk gezien¹⁰. Kenmerkend voor het optreden van Toxopeus is zijn scherpe reactie als het Tweede Kamerlid Koekoek, die op kwaadaardige wijze onbewezen beschuldigingen uit als onderdeel van zijn politieke strijdwijze, beweert dat zijn telefoon wordt afgeluisterd door de Binnenlandse Veiligheids Dienst (bvd). In de lijn van de door Oud gevestigde traditie sommeert Toxopeus hem die beschuldiging waar te maken of in te trekken. Koekoek doet het één noch het ander. Een commissie uit de Tweede Kamer constateert na een onderzoek dat er niets aan de hand is. Daarmee is de zaak ten einde, maar de wijze waarop Toxopeus dat heeft bevorderd is illustratief en effectief¹¹.

Dat geldt niet voor de wijziging van het decoratiestelsel, waarvan hij op 24 oktober in hetzelfde jaar tijdens een Kamercommissie verklaart, dat na het verschijnen van een rapport beslissingen over wijzigingen zullen kunnen worden opgenomen.

Hoog lopen de emoties op als in februari 1964 bekend wordt, dat prinses Irene in het geheim is toegetreden tot de Rooms-Katholieke Kerk en daar opnieuw de doop heeft ontvangen. Een complicerende factor is dat zij zal trouwen met een Spaanse troonpretendent, Karel Hugo van Bourbon-Parma, die voor zijn positie mede afhankelijk is van de Spaanse dictator Franco. Onvermijdelijk komt daardoor de positie van ons Koningshuis in het geding. Toxopeus vormt dan, onder leiding van de Minister-President, en met Biesheuvel en Scholten het zogenaamde Irene-kwartet. Met grote zorgvuldigheid begeleiden zij de politieke afloop van deze kwestie en steunen zij koningin Juliana, die in een moeilijke situatie verkeert, omdat Zij Haar gevoelens als moeder niet kan laten prevaleren boven Haar staatkundige verplichtingen.

Het Kabinet vraagt over deze kwestie aan Drees en Oud te adviseren over de staatsrechtelijke aspecten van de ministeriële verantwoordelijkheid voor de gedragingen van leden van het Koninklijk Huis.

Nadat er aanvankelijk scherpe kritiek is op de wijze waarop de voorlichting is geregeld, waaraan het Kabinet part noch deel heeft kunnen hebben en het optreden van de Nederlandse ambassadeur, die ernstig wordt berispt, is het eindoordeel over het optreden van het Irene-kwartet gunstig. Zonder verdere ongelukken en zo discreet mogelijk zijn constitutionele problemen op het nippertje voorkomen.

Het kabinet-Marijnen komt halverwege de rit ten val door de omroepkwestie. Omdat men intern niet tot overeenstemming kan komen, stellen de ministers hun portefeuille ter beschikking. Het verloop van de daarop - zonder Kamerontbinding! - volgende Kabinetsformatie leidt tot het optreden van het kabinet-Cals, waarvan vvd en chu geen deel uitmaken. De pvda trekt het regeringskasteel binnen. In de vvd is men algemeen van oordeel dat Toxopeus en Witteveen zo snel mogelijk in de Tweede Kamerfractie moeten terugkeren en dat Geertsema dan het fractie-voorzitterschap aan Toxopeus zal overdragen. Die overdracht wordt bepaald op de jaarvergadering van de partij op 13 maart 1966.

In die functie weer optredend, wordt hij geconfronteerd met de opschudding die het huwelijk van prinses Beatrix in de vvd veroorzaakt en die mede aanleiding is geweest voor het ontstaan van d'66. Het kabinet-Cals handelt in deze zaak niet prudent door de huwelijksplechtigheid in Amsterdam door te willen drijven, ondanks het feit dat het bruidspaar daarvan wil afzien¹².

Gruyters, fractie-voorzitter van de gemeenteraadsfractie van de vvd in Amsterdam en beoogd lijststaanvoerder bij de komende gemeenteraadsverkiezingen in dat jaar, is op 10 maart afwezig op de huwelijksreceptie met de

mededeling 'dat hij wel wat beters te doen heeft'. Dit ontketent een storm van verontwaardiging in de vvd, waar men toch al woedend is over de bejegening die het bruidspaar in de hoofdstad heeft moeten ondergaan. Het optreden van Gruyters wordt ervaren als een legitimatie van dit wangedrag.

Toxopeus, die twee dagen later het fractie-voorzitterschap overneemt van Geertsema, wordt hiermede direct geconfronteerd. De situatie is temeer penibel, omdat op 23 maart verkiezingen voor Provinciale Staten worden gehouden. Van Riel, die kort daarvoor tot de orde was geroepen door het hoofdbestuur vanwege een weinig gelukkige uitlating over de ongewenstheid van een republikeinse gezindheid bij door de Kroon benoemde hoogleraren, maakt zich tot tolk van de opgelaaide verontwaardiging. In een stormachtige extra vergadering van het dagelijks bestuur van de partij – met Gruyters en Neuberg, de voorzitter van de afdeling Amsterdam van de vvd, als gasten – komt het aanvankelijk tot een breuk. Gruyters zal zijn lidmaatschap opzeggen. De mededeling daarvan herstelt de rust voor een ogenblik. In Amsterdam, maar ook daarbuiten, ziet men deze ontwikkeling met lede ogen aan, vandaar dat nog op 20 maart onder anderen door Neuberg en Vonhoff (DB-lid) een uiterste poging wordt gedaan om de breuk te helen. Toxopeus is daartoe bereid en belegt op die zondagavond te zijnen huize een bijeenkomst, waaraan verder wordt deelgenomen door de landelijke organisator/propagandist Van Vlaardingen, Neuberg, Gruyters en Vonhoff. Het lijkt of de bemiddeling zal slagen: Toxopeus wil de woede van de rechtervleugel van de vvd trotseren, indien Gruyters in het openbaar in Amsterdam op de grote verkiezingsavond die twee dagen vóór de Statenverkiezingen zal plaatsvinden, amende honorable maakt. Dit zal inhouden dat hij duidelijk maakt dat zijn optreden niet de bedoeling heeft gehad het bruidspaar te kwetsen, dat hij de relschopperij afkeurt, dat hij begrip heeft voor de stemming in de vvd, dat hij evenzeer wil opkomen voor zijn goed recht om liberaal en republikein te zijn. Deze verklaring zal door Toxopeus in zijn rede door pertinente vragen aan Gruyters worden ontlokt. Een handdruk moet het geheel bezegelen.

Gruyters stelt dan echter als eis dat hij van meet af aan op het podium zal zitten naast de lijstaanvoerder van de Provinciale Staten, Mevrouw Fortanier-de Wit en naast Toxopeus. Dat is echter niet functioneel en wordt door alle andere gesprekspartners als onredelijk ervaren. Gruyters besluit dan dat hij in zijn afscheid zal volharden omdat hij, als hij in de zaal zou gaan zitten, zijn functie als Amsterdams vertegenwoordiger tekort zou doen. Als de gesprekspartners daarna uiteengaan, komt Toxopeus hen nog even op straat achterna gelopen om van Gruyters bevestigd te krijgen dat die zijn afscheidsbrief nog de volgende maandagochtend zal laten bezorgen. Hij voorkomt daarmee effectief verdere verzoeningspogingen van Amsterdamse zijde. Bij hem is de rek er nu ook geheel uit.

Tegen het verwijt dat Gruyters de vvd maakt dat van hem 'een dusdanige mate van conformiteit (was) gevraagd dat ik mij als liberaal in de vvd niet langer thuis voel'¹³, stelt Toxopeus dat daarvan geen sprake is. Wel vindt men het onjuist dat hij twijfel had laten ontstaan over de houding van de vvd ten opzichte van de constitutionele monarchie onder het Huis van Oranje en ten opzicht van de ordeverstoringen te Amsterdam¹⁴.

Tot verbazing van velen in de vvd en tot opluchting van allen handhaaft die partij zich in de verkiezingen. Toxopeus krijgt waardering voor de wijze waarop hij is opgetreden. Hij heeft Van Riel afgeremd, die voor zijn geestes-oog een aantal hem onwelgevallige elementen de partij ziet verlaten, en door klaarheid te scheppen in de verhouding tot Gruyters is de onrust tot bedaren gebracht. Zo worden grote aantallen dreigende opzeggingen van het lidmaatschap, ook door raads- en statenleden, voorkómen dan wel ongedaan gemaakt. Bij de gemeenteraadsverkiezingen is het electorale beeld niet anders. De vvd handhaaft zich, ook in Amsterdam.

Het vergaat de regeringspartijen pvda en kpv minder goed. Toxopeus voert zijn oppositie echter onderkoeld. Hij wil tot elke prijs verhinderen dat hij door zijn optreden de eenheid bij de regeringspartijen vergroot. Het is duidelijk dat er bij de christen-democratische partijen, zoals de confessionele partijen zich gaan aanduiden, veel onbehagen bestaat. Die ontwikkeling wil Toxopeus niet verstoren. In oktober is het zo ver. Toxopeus en Witteveen tonen aan dat het beleid van de minister van Financiën, Vondeling, insolide is. Zij dienen een motie in, maar daarover zal niet meer worden gestemd. De nacht van Schmelzer is aangebroken. Schmelzer dient een motie in die beschouwd wordt als een opzeggen van het vertrouwen, zeker nadat de socialistische woordvoerder Nederhorst die uitleg eraan heeft gegeven¹⁵. Het optreden van Schmelzer is zeker mede ingegeven door het feit, dat een belangrijk deel van de kpv-fractie anders zou hebben gestemd voor de motie-Toxopeus. Schmelzer wil in ieder geval zijn fractie bijhouden¹⁶.

De periode gaat nu in waarin Toxopeus de fractie leidt in een situatie, waarin de vvd eerst een overgangskabinet (Zijlstra) gedooft en daarna deelneemt aan het kabinet-De Jong. Toxopeus wil daar niet meer aan deelnemen. Zes jaar ministerschap vindt hij voorlopig voldoende. De fractie wordt door hem met vaste hand geleid, al gunt hij elk fractielid zeer veel speelruimte. Op spannende momenten is hij zeer attent en waakzaam. Grote waarde hecht hij aan betrouwbaarheid en loyaliteit. Als er uit de fractie wordt gelect is het afgelopen, dan maak je de club kapot, is een duidelijke en herhaaldelijk uitgesproken mening. De onberispelijke wijze waarop hij leiding geeft wordt in de fractie gewaardeerd. Op zijn beurt neemt hij adviezen van individuele fractieleden ernstig. Zo vormt hij een hecht team.

Als hij het voornemen kenbaar maakt om te dingen naar het commissariaat in Groningen, is men teleurgesteld. De man die er ineens is, verdwijnt

evenzeer vrij onverwacht. Als hij in de fractie mededeling doet van zijn voorgenomen vertrek, vraagt hij zich af of hij in de tussenliggende periode lid van de Tweede Kamer kan blijven. Wanneer één der fractieleden¹⁷ hem dan waarschuwt dat dit wellicht een niet geheel correcte indruk zal maken, stemt Toxopeus onmiddellijk in. Hij is erkentelijk voor het advies en handelt er naar.

Zo blijft hij tot in de laatste seconde de correcte teamleider.

Noten

1. Dubbelinterview, *NRC Handelsblad*, 16 december 1972 met W. Wolts.
2. Faas, H.C. (wandelaar), 'God, Nederland en de Franje, Necrologie van het Nederlandse Partijwezen', Utrecht/Antwerpen 1967, p. 181.
3. *Algemeen Dagblad*, 2 oktober 1969 – H.F. Heijmans, die toen nog niet bevroed heeft dat hij voor de vvd later Eerste Kamerlid wordt.
4. Prediker 4 vers 6.
5. *Handelingen Tweede Kamer*, d.d. 24 juni 1958.
6. 'Nederlandse Gedachten', *Weekblad van de Anti Revolutionaire Partij*, 7 juli 1962.
7. *Handelingen Tweede Kamer*, 21 en 22 februari 1962.
8. Jansen van Galen, J., 'Ons laatste Oorlogje', Weesp 1984, p. 98.
9. Brief Prof.Dr. A. Vondeling en Mr. E.H. Toxopeus d.d. 25 juni 1963, waarbij afschrift van brief aan formateur wordt aangeboden.
10. Brief van L. Götzen (voorzitter van de Algemene Rekenkamer) aan Mr. E.H. Toxopeus d.d. 29 juli 1963.
11. *Handelingen Tweede Kamer*, 29 november 1963.
12. Communiqué namens de drie Joodse gemeenschappen in Amsterdam, 3 oktober 1965.
13. *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 21 maart 1966.
14. *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 22 maart 1966.
15. *Handelingen Tweede Kamer*, 11, 12, 13, 14 oktober 1966.
16. *De Volkskrant*, 14 oktober 1966.
17. Mr. H.E. Koning.